

ارزیابی نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران

محمود حقیقی
عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

نهادهی زنده و پویا بدل می‌سازد. در واقع کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی وظایف افتخارآمیزی را بر عهده دارند که انجام درست و شمریخش آنها مستلزم مجاهدت و تلاش مداوم و روشنگرانه است. تدبیر، تخصص، و مهارت حرفه‌ای کتابداران لازمه موفقیت آنان در کار گردآوری، سازماندهی، حفظ و اشاعه منابعی است که ذخایر علمی و معنوی و ثمره استعدادهای بشری و نیروهای فکری محسوب می‌شوند. به منظور ارائه شایسته این خدمات و نیز به منظور کوشش در شناساندن کتابخانه و خدمات آن به جامعه

عنصر انسانی در پویایی و رشد اعتلای کتابخانه‌ها نقشی تعیین‌کننده دارد. کتابخانه‌های دانشگاهی در واقع کار تغذیه فکری مراکز آموزش عالی را بر عهده دارند و رسالت اصلی آنها کمک به تحقق اهداف آموزشی و پژوهشی این مراکز است. خدمات گسترده این کتابخانه‌ها، به ویژه خدمات اطلاع‌رسانی آنها، در عصری که اطلاعات در حکم ماده خام استراتژیکی برای پیشرفتهای فرهنگی، آموزشی، علمی، فنی، و اقتصادی جامعه است، به نقش کتابدار اهمیت والایی می‌بخشد، و وی را به محور

برای هر ۵۰۰ نفر دانشجوی تمام وقت، یا کسری از آن^(۱)، تا ۱۰۰۰۰ نفر
 ۱ کتابدار^(۲)
 برای هر ۱۰۰۰ نفر دانشجوی تمام وقت، یا کسری از آن، برای بیش از ۱۰۰۰۰ نفر
 ۱ کتابدار
 برای هر ۱۰۰۰۰۰ جلد کتاب، یا کسری از آن، در مجموعه
 ۱ کتابدار
 برای افزایش سالانه هر ۵۰۰۰ جلد کتاب، یا کسری از آن
 ۱ کتابدار
 طبق این فرمول کتابخانه‌هایی که ۹۰ تا ۱۰۰ درصد نیروی متخصص مورد نیاز را در اختیار دارند، و به اندازه کافی از کمک سایر نیروها بهره‌مند هستند، از لحاظ شرایط نیروی انسانی، کتابخانه‌های درجه ۱، بین ۷۵ تا ۸۹ درصد، کتابخانه‌های درجه ۲، بین ۶۰ تا ۷۴ درصد، کتابخانه‌های درجه ۳، و بین ۵۰ تا ۵۹ درصد، کتابخانه‌های درجه ۴ محسوب خواهند شد.^۳

روش بررسی

اطلاعات آماری مربوط به نیروی انسانی کتابخانه‌ها از راهنمای کتابخانه‌های تهران^۱ که «در سال ۱۳۷۰ در بخش اطلاعات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، توسط نگارنده این سطور و دو تن پژوهشگر تهیه شده و قرار است توسط آن دفتر چاپ و منتشر گردد، استخراج شده است. اطلاعات راهنمای فوق از طریق تکمیل پرسشنامه‌ای مشتمل بر ۹۵ سؤال مربوط به مشخصات کتابخانه‌ها با عنوان «شناسنامه اطلاعاتی کتابخانه‌ها، مراکز اسناد، و آرشیوها» که در دفتر پژوهش‌ها به سرپرستی نگارنده و نظارت آقای دکتر عباس حرّی تهیه شده بود، با مراجعه مستقیم به این مراکز، مصاحبه و مشاهده وضع آنها، گردآوری شده است. در این راهنما مشخصات ۴۸۸ کتابخانه (ملی: ۱، دانشگاهی: ۱۵۳، تخصصی: ۳۶۵، و عمومی: ۱۹) درج شده است. از ۱۵۳ کتابخانه دانشگاهی، تعداد ۱۸ کتابخانه مرکزی، ۸۸ کتابخانه

دانشگاهی، نیروی انسانی این کتابخانه‌ها باید از لحاظ کمی و کیفی مناسب باشد.

هدف بررسی حاضر

نیازهای اطلاعاتی روزافزون جامعه دانشگاهی و لزوم دستیابی به اطلاعات مناسب در زمان مناسب، به ویژه در عصر انفجار اطلاعات، ضرورت بررسی درباره نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی را ایجاب می‌کند. هدف این بررسی آن است که وضعیت نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی مستقر در شهر تهران را که حداقل در سطح کارشناسی فعالیت دارند براساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی انجمن کتابخانه‌های پژوهشی دانشگاهی (ACRL)^۱ مورد ارزیابی قرار دهد، تا بدین وسیله کفایت و توان این نیروها مشخص شود و قوت و ضعف آنها روشن گردد؛ و با توجه به یافته‌هایی مطمئن در زمینه تأمین نیروی انسانی مناسب برای این کتابخانه‌ها، امکان برنامه‌ریزی صحیح فراهم آید.

مسئله پژوهش

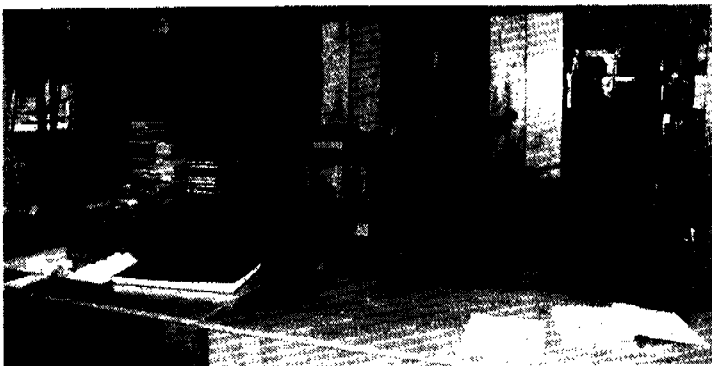
مسئله اساسی این مطالعه شناخت میزان تحصیل و نوع تخصص نیروهای انسانی کتابخانه‌های مؤسسات آموزشی دولتی مستقر در شهر تهران، و ارائه تصویر روشنی از قابلیت‌های و نقاط قوت و ضعف این نیروهاست.

استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ACRL

در باب این استانداردها، در مقاله «ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران»^۲، اشاراتی شده است. به منظور انجام بررسی حاضر، استاندارد شماره ۴ این مجموعه که درباره نیروی انسانی کتابخانه‌ها منظور شده، ملاک ارزیابی بوده است. براساس این استاندارد تعداد کتابداران مورد نیاز را براساس فرمول B که در آن عوامل مؤثر در تعیین تعداد آنها منظور شده می‌توان محاسبه کرد. با این حال هدفها و خدمات کتابخانه، برنامه‌ها، درجات تحصیلی، تعداد دانشجویان، اعضای هیأت علمی و کارکنان، و برنامه‌های فوق‌العاده مؤسسه آموزشی را باید در نظر داشت، فرمول B به منظور تعیین تعداد کتابداران معیارهایی به شرح زیر ارائه می‌دهد:

فرمول B

تعداد دانشجویان، اندازه و رشد مجموعه عوامل تعیین‌کننده تعداد کتابداران مورد نیاز کتابخانه دانشگاهی بوده که به شرح زیر محاسبه می‌شود (محاسبه به صورت تراکمی صورت می‌گیرد):

دانشکده‌ای، یک کتابخانه مجتمعی دانشگاهی، یک کتابخانه مجتمع آموزشی، یک کتابخانه مدرسه عالی، یک کتابخانه مرکز آموزشی، و یک کتابخانه آموزشکده‌ای، جمعاً ۱۱۱ کتابخانه متعلق به ۳۰ مؤسسه آموزشی دولتی شامل ۱۷ دانشگاه، یک مجتمع دانشگاهی، یک مجتمع آموزشی، ۶ دانشکده مستقل، یک مدرسه عالی، یک مرکز آموزشی، و یک آموزشکده مستقر در شهر تهران که حداقل در سطح کارشناسی فعالیت داشته‌اند، جامعه مورد بررسی این مقاله را تشکیل می‌دهد. این مؤسسات آموزشی وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی بوده، و طیف وسیعی از مراکز آموزش عالی را که در رشته‌های مختلف علوم و فنون فعالیت دارند، در بر می‌گیرند. از این مؤسسات آموزشی سی گانه، تعداد ۱۵ مؤسسه در کارشناسی، ۷ مؤسسه در سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد، ۴ مؤسسه در سطح کارشناسی،

کارشناسی ارشد، و دکتری تخصصی، و ۴ مؤسسه در سطح کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری حرفه‌ای، و دکتری تخصصی فعالیت دارند. رده‌بندی مجموعه کتابخانه این مؤسسات متفاوت بوده و مجموعه ۷۲ کتابخانه طبق نظام کنگره، ۲۸ کتابخانه طبق نظام دیویی، و ۱۱ کتابخانه طبق نظام رده‌بندی پزشکی (NLM) سازماندهی شده، و مجموعه‌ها در ۴۸ کتابخانه به صورت قفسه‌باز، در ۱۹ کتابخانه به صورت قفسه بسته، و در ۴۴ کتابخانه به صورت ترکیبی مورد استفاده مراجعان قرار می‌گیرد»^۵.

اطلاعات مربوط به نیروی انسانی کتابخانه‌ها، با استفاده از راهنمای کتابخانه‌ای شهر تهران، سابق الذکر، گردآوری و در جدول شماره ۱ منعکس شده است.

اطلاعات مربوط به مجموعه کتابخانه‌ها، نیز با استفاده از

جدول شماره ۱. وضعیت موجود نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران

سایر نیروها	نیروی انسانی متخصص				نام مؤسسه آموزشی و کتابخانه‌های تابعه
	جمع نیروهای متخصص	دکتری	کارشناس ارشد	کارشناس	
۱۲	۱۳	-	۴	۲	۱. دانشگاه الزهرا کتابخانه مرکزی
۲۵	۳	-	-	۱	۲. دانشگاه امام حسین (ع) کتابخانه مرکزی
۶	۴	-	-	۲	۳. دانشگاه امام صادق (ع) کتابخانه مرکزی
۳	-	-	-	-	۴. دانشگاه پلیس کتابخانه
۸	۲	-	-	۱	۵. دانشگاه پیام نور کتابخانه مرکزی
۱۷	۶	-	۱	-	۶. دانشگاه تربیت مدرس کتابخانه مرکزی
۲۱	۱	-	۱	-	۷. دانشگاه تربیت معلم کتابخانه مرکزی
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده علوم
۷۲	۵	-	۴	۱	۸. دانشگاه تهران کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
۱۳	۱	-	-	۱	کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی
۸	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده اقتصاد
۹	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی

راهنمای مزبور گردآوری شده، و اطلاعات مربوط به تعداد دانشجویان از کتاب آمار آموزش عالی ایران: سال تحصیلی ۷۰-۱۳۶۹، استخراج شده و کلاً در جدول شماره ۲ منعکس شده است.

تحلیل داده‌ها

در جدول شماره ۱، ابتدا نام دانشگاهها به ترتیب الفباء و در پی آنها به ترتیب نام مجتمع‌های دانشگاهی، دانشکده‌های مستقل، و آموزشکده‌ها آمده، و در ذیل هر یک، نام کتابخانه‌های تابعه درج شده، و در مقابل نام هر کتابخانه تعداد نیروی انسانی متخصص به تفکیک کاردان، کارشناس، کارشناس ارشد و دکتری کتابداری، همچنین تعداد سایر نیروها مشخص شده است. مطابق این جدول بیشترین تعداد نیروی انسانی متخصص (جمعاً

۲۴ نفر) شامل ۸ نفر کاردان، ۷ نفر کارشناس، ۹ نفر کارشناس ارشد کتابداری، همچنین بیشترین تعداد سایر نیروها (جمعاً ۲۰۳ نفر) در کتابخانه‌های دانشگاه تهران اشتغال دارند. از لحاظ نیروی انسانی متخصص بعد از کتابخانه‌های دانشگاه تهران، کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی ایران با ۱۹ نفر (شامل ۷ نفر کاردان، ۵ نفر کارشناس، ۶ نفر کارشناس ارشد، و ۱ نفر دکتری کتابداری) و دانشگاه الزهراء، ۱۳ نفر (شامل ۷ نفر کاردان، ۲ نفر کارشناس، و ۴ نفر کارشناس ارشد) و دانشگاه شاهد نیز با ۱۰ نفر (شامل ۸ نفر کاردان، ۱ نفر کارشناس، و ۱ نفر کارشناس ارشد) هر دو در مرتبه چهارم، و دانشگاه علامه طباطبائی با ۹ نفر (شامل ۱ نفر کاردان، ۴ نفر کارشناس، و ۴ نفر کارشناس ارشد) و دانشگاه صنعتی امیرکبیر نیز با ۹ نفر (شامل ۵ نفر کاردان، ۳ نفر کارشناس، و ۱ نفر کارشناس ارشد) هر دو در مرتبه پنجم قرار

ادامه جدول شماره ۱. وضعیت موجود نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران

سایر نیروها	نیروی انسانی متخصص				نام مؤسسه آموزشی و کتابخانه‌های تابعه
	جمع نیروهای متخصص	دکتری	کارشناس ارشد	کارشناس	
				کاردان	۸. دانشگاه تهران (ادامه)
۹	-	-	-	۱	کتابخانه دانشکده تربیت بدنی
۱۲	۵	-	۲	۳	کتابخانه دانشکده حقوق و علوم سیاسی
۷	-	-	-	-	کتابخانه دامپزشکی
۶	۲	-	-	۲	کتابخانه دانشکده زبانهای خارجی
۱۴	۴	-	۱	۱	کتابخانه دانشکده علوم
۱	-	-	-	-	کتابخانه گروه ریاضی و علوم کامپیوتر دانشکده علوم
۳	-	-	-	-	کتابخانه گروه فیزیک دانشکده علوم
۱۰	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده علوم اجتماعی و تعاون
۱۰	۲	-	-	۱	کتابخانه دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی
۸	۲	-	۲	-	کتابخانه دانشکده علوم تربیتی
۸	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده فنی
۲	-	-	-	-	کتابخانه گروه برق انستیتو الکتروتکنیک دانشکده فنی
۱۴	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده هنرهای زیبا
۲	-	-	-	-	کتابخانه مرکز تحقیقات بیوشیمی و بیوفیزیک
۲	-	-	-	-	کتابخانه مؤسسه ژئوفیزیک
					۹. دانشگاه شاهد
۱۲	۱۰	-	۱	۱	کتابخانه مرکزی
					۱۰. دانشگاه شهید بهشتی
۲۷	۹	-	۵	۱	کتابخانه مرکزی
۳	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی
۳	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده انفورماتیک و مدیریت

دارند. ۸ دانشگاه و مؤسسه آموزشی فاقد نیروی انسانی متخصص بوده و تعداد نیروی انسانی متخصص سایر کتابخانه‌ها بین ۱ تا ۶ نفر در نوسان است. از لحاظ تعداد سایر نیروها نیز بعد از کتابخانه‌های دانشگاه تهران، کتابخانه‌های دانشگاه علامه طباطبائی با ۶۲ نفر، دانشگاه شهید بهشتی با ۴۹ نفر، دانشگاه علوم پزشکی تهران با ۴۷ نفر، و دانشگاه صنعتی شریف با ۴۰ نفر به ترتیب در مرتبه دوم تا پنجم قرار دارند.

جدول شماره ۲ نمایانگر تعداد دانشجو، کل مجموعه موجود (شامل مواد چاپی و مکتوب و معادلهای جلدی مواد میکروفومی و سمعی و بصری)، و افزایش سالانه^(۴) مجموعه‌هاست. در این جدول، آمار مربوط به تعداد دانشجویان و مجموعه واحدهای تابعه مراکز آموزشی سی گانه که در خارج از محدوده شهر تهران قرار دارند منظور نشده است. نام مراکز آموزشی چنانچه با نام مندرج

در نشریه آمار آموزشی عالی ایران، متفاوت بوده، نام مندرج در این نشریه داخل پرانتز قید شده است. در این جدول چگونگی پراکندگی دانشجویان در مؤسسات آموزشی مختلف بیانگر بزرگی یا کوچکی، قدمت یا نوپایی، و تعدد رشته‌های تحصیلی آنها در سطوح مختلف است. بیشترین تعداد دانشجویان (۲۱۶۲۸ نفر) متعلق به دانشگاه تهران است و از این لحاظ بعد از دانشگاه تهران، دانشگاه شهید بهشتی با ۱۲/۵۷۸ نفر دانشجو، دانشگاه علوم پزشکی تهران با ۱۰/۷۶۲ نفر، دانشگاه علامه طباطبائی با ۸/۲۷۲ نفر، به ترتیب در مرتبه دوم تا پنجم قرار دارند. تعداد دانشجویان سایر مؤسسات آموزشی بین ۱۹۰ نفر، متعلق به دانشکده پرستاری بانک ملی ایران تا ۷/۵۰۲ نفر، متعلق به دانشگاه علوم پزشکی ایران در نوسان است. در ستون مربوط به مجموعه تعداد کل مواد چاپی و

ادامه جدول شماره ۱. وضعیت موجود نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران

سایر نیروها	نیروی انسانی متخصص				نام مؤسسه آموزشی و کتابخانه‌های تابعه
	جمع نیروهای متخصص	دکتری	کارشناس ارشد	کارشناس	
					۱۰. دانشگاه شهید بهشتی (ادامه)
۴	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده حقوق
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده زیست شناسی
۳	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده علوم تربیتی
۳	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده علوم
۲	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده علوم زمینی
۲	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده معماری و شهرسازی
					۱۱. دانشگاه صنعتی امیرکبیر
۲۸	۶	-	۱	۲	کتابخانه مرکزی
۲	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده ریاضی
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده فیزیک
۲	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی برق
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی شیمی و پتروشیمی
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی صنایع
۱	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی عمران
-	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی معدن
-	۱	-	-	۱	کتابخانه دانشکده مهندسی مکانیک
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی نساجی
					۱۲. دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی
۴	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده برق
۷	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده علوم پایه

این میان بالاترین رقم رشد سالانه متعلق به دانشگاه تهران (۲۹۶۹۹ جلد) است.

بر مبنای ضوابط فرمول B و داده‌های جدول شماره ۲، تعداد کتابدار مورد نیاز کتابخانه‌های مؤسسات آموزشی سی گانه در جدول شماره ۳ ارائه شده است. براساس این جدول بالاترین رقم مربوط به تعداد کتابدار مورد نیاز، ۴۷ نفر از آن دانشگاه تهران است (۳۱ نفر برای دانشجویان، ۱۰ نفر برای مجموعه موجود، و ۶ نفر برای افزایش سالانه مجموعه). از این بابت دانشگاه شهید بهشتی با ۲۶ نفر کتابدار مورد نیاز (۲۲ نفر برای دانشجویان، ۲ نفر برای مجموعه موجود، و ۲ نفر برای افزایش سالانه مجموعه)، دانشگاه علامه طباطبائی با ۲۱ نفر کتابدار مورد نیاز (۱۶ نفر برای دانشجویان، ۲ نفر برای مجموعه موجود، و ۳ نفر برای افزایش سالانه مجموعه) و دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، و علوم

معادله‌های جلدی مواد میکروفومی و مواد سمعی و بصری منظور شده است. بیشترین تعداد این مواد (۱/۰۳۵/۵۶۴ جلد) متعلق به کتابخانه‌های دانشگاه تهران است و از این لحاظ بعد از کتابخانه‌های دانشگاه تهران، کتابخانه‌های دانشگاه صنعتی شریف با ۲۳۴/۱۲۷ جلد، دانشگاه شهید بهشتی با ۲۱۶/۰۷۳ جلد، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۹۹/۸۱۹ جلد، دانشگاه علوم پزشکی تهران با ۱۰۰/۷۲۲ جلد، به ترتیب در مرتبه دوم تا پنجم قرار دارند. تعداد مواد کتابخانه‌ای موجود در سایر کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران از رقم ۱۴۰۳ جلد متعلق به کتابخانه دانشگاه حسابداری و علوم مالی وزارت نفت تا رقم ۹۸/۲۲۷ جلد متعلق به کتابخانه‌های دانشگاه تربیت معلم در نوسان است. در ستون مربوط به افزایش سالانه تنها مجموعه کتابخانه‌های ۹ دانشگاه بیش از حد نصاب مقرر رشد سالانه داشته است که در

ادامه جدول شماره ۱. وضعیت موجود نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران

سایر نیروها	نیروی انسانی متخصص				نام مؤسسه آموزشی و کتابخانه‌های تابعه
	جمع نیروهای متخصص	دکتری	کارشناس ارشد	کارشناس	
۴	-	-	-	-	۱۲. دانشگاه صنعتی خواجه نصیر طوسی (ادامه)
۳	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده عمران
۲۴	۳	-	۲	-	۱۳. دانشگاه صنعتی شریف
۲	-	-	-	-	کتابخانه مرکزی
۳	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده ریاضی
۳	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده شیمی
۱	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده فیزیک
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی برق
۲	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی عمران
۲	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی کامپیوتر
۲	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده مهندسی مکانیک
۲	-	-	-	-	کتابخانه مرکز مهندسی بیوشیمی و کنترل محیط زیست
۲۲	۲	-	۲	-	۱۴. دانشگاه علامه طباطبائی
۶	۲	-	۱	۱	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
۹	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی
۷	۲	-	-	۱	کتابخانه دانشکده حسابداری و مدیریت
۷	۱	-	۱	-	کتابخانه دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی
۱۱	۲	-	-	۲	کتابخانه دانشکده علوم اجتماعی
۱۳	۵	-	۱	۲	کتابخانه دانشکده علوم اقتصادی
					۱۵. دانشگاه علم و صنعت ایران
					کتابخانه مرکزی

پزشکی شهید پزشکی نیز هرکدام با ۲۱ نفر کتابدار مورد نیاز (هر یک ۲۰ نفر برای دانشجویان و یک نفر برای مجموعه موجود) در مقام‌های بعدی قرار دارند. این جدول حاکی از آن است که استانداردهای مورد نظر برای خدمات مورد نیاز مراجعان اهمیت خاصی قائل است، و متغیر تعداد دانشجویان نقشی اساسی در تعیین تعداد کتابدار مورد نیاز دارد. از سوی دیگر ارقام ناچیز مربوط به متغیرهای تعداد مواد مجموعه و افزایش سالانه ناشی از رشد ضعیف مجموعه کتابخانه‌های مورد بررسی است. به عبارت دیگر ارقام مزبور مبین این واقعیت تلخ است که مجموعه کتابخانه‌ها به موازات افزایش تعداد دانشجویان رشد نکرده است. مقایسه ارقام مربوط به متغیر تعداد دانشجویان با ارقام مربوط به متغیرهای مجموعه؛ با در نظر گرفتن رابطه نزدیک رشد مجموعه کتابخانه‌ها با کفایت آموزشی دانشگاه‌ها، به نحوی نمایانگر آن است که در مؤسسات

آموزشی سی گانه تأکید بیشتر بر مؤسسه کمی صورت گرفته است تا اعتلای کیفی.

جدول شماره ۴ مقایسه تعداد کتابدار مورد نیاز براساس فرمول B با تعداد کتابدار موجود، نشانگر آن است که تعداد کتابدار در کتابخانه‌های ۲۴ مؤسسه آموزشی به حد نصاب لازم نمی‌رسد. این جدول بزرگترین رقم کمبود نیروی انسانی متخصص کتابدار را در کتابخانه‌های دانشگاه تهران نشان می‌دهد. این دانشگاه براساس فرمول B به ۴۷ کتابدار نیاز دارد، و در مقابل تعداد کتابداران موجود در آن ۲۴ نفر بوده، که تفاوت این دو رقم بالغ بر ۲۳ نفر یعنی ۴۹ درصد کتابداران مورد نیاز است. از این لحاظ دانشگاه علوم پزشکی تهران با کمبود ۱۹ نفر (۹۰ درصد کتابداران مورد نیاز) در مرتبه دوم، دانشگاه تربیت معلم و دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و دانشگاه شهید بهشتی هریک با کمبود ۱۶ نفر (به

ادامه جدول شماره ۱. وضعیت موجود نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران

سایر نیروها	نیروی انسانی متخصص				نام مؤسسه آموزشی و کتابخانه‌های تابعه
	جمع نیروهای متخصص	دکتری	کارشناس ارشد	کارشناس	
					۱۵. دانشگاه علم و صنعت (ادامه)
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده برق
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده شیمی و متالورژی و مواد
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده صنایع
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده علوم پایه
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده عمران
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده کامپیوتر
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده معماری و شهرسازی
۱	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده مکانیک
					۱۶. دانشگاه علوم پزشکی ایران
۸	۱۰	۱	۴	۲	کتابخانه مرکزی
۲	۱	-	-	۱	کتابخانه دانشکده بهداشت
۹	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده پرستاری و مامایی
۷	۱	-	۱	-	کتابخانه دانشکده پزشکی
۷	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده پیراپزشکی
۷	۳	-	-	۱	کتابخانه دانشکده توان بخشی
-	۲	-	۱	-	کتابخانه دانشکده مدیریت اطلاع‌رسانی و خدمات پزشکی
					۱۷. دانشگاه علوم پزشکی تهران
۸	۲	-	-	۲	کتابخانه دانشکده بهداشت
۷	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده پرستاری و مامایی
۱۴	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده پزشکی
۱۰	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده داروسازی

ترتیب با ۹۴ درصد، ۷۶ درصد، و ۶۲ درصد کتابداران مورد نیاز در مرتبه سوم، دانشگاه صنعتی شریف و دانشگاه علامه طباطبایی هریک با کمبود ۱۲ نفر (به ترتیب ۷۵ درصد و ۵۷ درصد کتابداران مورد نیاز) در مرتبه چهارم قرار دارند. این جدول همچنین حاکی از آن است که کتابخانه‌های ۵ مؤسسه آموزشی بیش از حد نصاب مقرر دارای نیروی انسانی متخصص هستند. این مؤسسات آموزشی به ترتیب عبارتند از دانشگاه شاهد (با ۸ نفر نیروی انسانی بیش از تعداد مورد نیاز براساس فرمول B)، دانشگاه الزهرا (با ۳ نفر)، و دانشگاه‌های تربیت مدرس، علوم پزشکی ایران و دانشکده سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران (هریک با ۲ نفر). در این میان تعداد نیروی انسانی متخصص موجود در کتابخانه دانشگاه امام صادق (ع) برابر با تعداد کتابدار مورد نیاز براساس فرمول B بوده و تعداد کتابداران سایر مؤسسات آموزشی زیر سطح استاندارد است.

ادامه جدول شماره ۱. وضعیت موجود نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران

سایر نیروها	نیروی انسانی متخصص				نام مؤسسه آموزشی و کتابخانه‌های تابعه
	جمع نیروهای متخصص	دکتری	کارشناس ارشد	کارشناس	
۸	-	-	-	-	۱۷. دانشگاه علوم پزشکی تهران (ادامه) کتابخانه دانشکده دندان پزشکی
۸	۱	-	۱	-	۱۸. دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی کتابخانه مرکزی
۵	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده پرستاری و مامایی
۴	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده پزشکی
۲	۱	-	-	۱	کتابخانه دانشکده پیراپزشکی شماره ۱
۲	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده پیراپزشکی شماره ۲
۱	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده داروسازی
۶	-	-	-	-	کتابخانه دانشکده دندان پزشکی
۸	۱	-	-	-	کتابخانه و مرکز اسناد و مدارک علمی انستیتو و دانشکده علوم تغذیه
۷	۱	-	-	۱	۱۹. دانشگاه علوم و فنون هوایی کتابخانه مرکزی
۱۸	-	-	-	-	۲۰. مجتمع دانشگاهی هنر کتابخانه مرکزی
-	۱	-	-	-	کتابخانه دانشکده سینما و تئاتر
۵	-	-	-	-	۲۱. مجتمع آموزشی و پژوهشی شهید عباسپور (آموزشکده فنی وزارت نیرو)
۴	-	-	-	-	کتابخانه واحد سمعی و بصری

مطابق استانداردهای ACRL تعداد سایر نیروهای موجود در کتابخانه‌ها نباید کمتر از ۶۵ درصد تعداد کل نیروی انسانی آنها باشد. در این زمینه جدول شماره ۴ نمایانگر آن است که در کتابخانه‌های ۵ مؤسسه آموزشی تعداد سایر نیروها کمتر از میزان مقرر است. این مؤسسات عبارتند از: دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری (با ۴۰ درصد از کل تعداد نیروی انسانی موجود)، دانشگاه شاهد (با ۵۰ درصد)، دانشگاه الزهراء (با ۵۲ درصد)، دانشگاه امام صادق (ع) (با ۶۰ درصد)، و دانشگاه علوم پزشکی ایران (با ۶۴ درصد). تعداد این نیروها در کتابخانه‌های سایر مؤسسات آموزشی بیش از حد نصاب لازم بوده و در این میان کتابخانه‌های ۸ مؤسسه آموزشی یعنی دانشگاه پلیس، دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی، مجتمع آموزشی و پژوهشی شهید عباسپور دانشکده پرستاری بانک ملی ایران، دانشکده پرستاری نیروی هوایی، دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه، مرکز آموزش تربیت بدنی، و آموزشکده فنی سمیه فاقد نیروی متخصص بوده و ۱۰۰ درصد کلرکنان موجود در آنها از سایر نیروها تشکیل می‌شود. در میان کتابخانه‌های سایر مؤسسات آموزشی، بالاترین

ادامه جدول شماره ۱. وضعیت موجود نیروی انسانی کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران

سایر نیروها	نیروی انسانی متخصص					نام مؤسسه آموزشی و کتابخانه‌های تابعه
	جمع نیروهای متخصص	دکتری	کارشناس ارشد	کارشناس	کاردان	
۲	-	-	-	-	-	۲۲. دانشکده پرستاری بانک ملی ایران کتابخانه
۳	-	-	-	-	-	۲۳. دانشکده پرستاری نیروی هوایی کتابخانه
۲	۱	-	۱	-	-	۲۴. دانشکده حسابداری و علوم مالی وزارت نفت کتابخانه
۳	-	-	-	-	-	۲۵. دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه کتابخانه
۹	۴	-	۱	۳	-	۲۶. دانشکده سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران کتابخانه
۲	۳	-	۱	۱	۱	۲۷. دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری کتابخانه
۲	۱	-	-	-	۱	۲۸. مدرسه عالی شهید مطهری کتابخانه
۲	-	-	-	-	-	۲۹. مرکز آموزش تربیت بدنی (آموزشکده تربیت بدنی) کتابخانه
۳	-	-	-	-	-	۳۰. آموزشکده فنی سمیه (آموزشکده فنی دختران تهران) کتابخانه

منطقی برقرار نیست، و این عدم تناسب در کیفیت فعالیت‌های مختلف کتابخانه‌های این مؤسسات تأثیر نامطلوبی بر جای می‌گذارد.

اطلاعات مستخرج از راهنمای کتابخانه‌های شهر تهران، حاکی از آن است که از ۱۱۱ کتابخانه که جامعه مورد مطالعه این بررسی را تشکیل می‌دهند، در ۳۶ کتابخانه خدمات امانت، مرجع، و تکثیر، در ۷۴ کتابخانه خدمات امانت و مرجع، و در یک

درصدها در زمینه سایر نیروها به ترتیب به کتابخانه‌های دانشگاه تربیت معلّم و دانشگاه علوم پزشکی تهران (با ۹۶ درصد)، مجتمع دانشگاهی هنر (با ۹۵ درصد)، دانشگاه صنعتی شریف (با ۹۱ درصد)، و دانشگاه امام حسین (ع) و دانشگاه تهران (با ۸۹ درصد) تعلق دارد. این ارقام مبین آن است که علی‌رغم اینکه تعداد سایر نیروها در این کتابخانه‌ها بیش از حد نصاب لازم است، در غالب موارد بین تعداد کتابداران و سایر نیروها تعادل

جدول شماره ۲. تعداد دانشجو، کل مجموعه موجود، و افزایش سالانه مجموعه ۱

نام مؤسسه آموزش عالی	تعداد دانشجو	کل مجموعه موجود	افزایش سالانه
۱. دانشگاه الزهرا	۴۸۸۷	۴۴۴۰۵	-
۲. دانشگاه امام حسین (ع)	۱۹۰۱	۷۵۶۳۰	-
۳. دانشگاه امام صادق (ع)	۱۰۴۲	۵۰۱۷۰	۴۹۶۴
۴. دانشگاه پلیس	۷۶۷	۱۶۲۵۰	-
۵. دانشگاه پیام نور	۹۴۶	۶۱۴۵	-
۶. دانشگاه تربیت مدرس	۱۲۱۷	۵۰۹۲۰	۵۷۳۶
۷. دانشگاه تربیت معلّم	۷۴۶۵	۹۸۲۲۷	۴۳۰۵
۸. دانشگاه تهران	۲۱۶۲۸	۱۰۳۵۵۶۴	۲۹۶۹۹
۹. دانشگاه شاهد	۲۰۵	۴۹۵۱۷	-
۱۰. دانشگاه شهید بهشتی	۱۲۵۷۸	۲۱۶۰۷۳	۱۰۰۰۰
۱۱. دانشگاه صنعتی امیرکبیر	۵۷۱۹	۶۴۳۴۷	-
۱۲. دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی	۲۸۰۹	۵۱۷۲۹	-
۱۳. دانشگاه صنعتی شریف	۶۴۲۰	۲۳۴۱۲۷	۴۶۱۴
۱۴. دانشگاه علامه طباطبائی	۸۲۷۲	۱۹۹۸۱۹	۱۸۰۳۶
۱۵. دانشگاه علم و صنعت ایران	۵۰۶۶	۶۵۷۹۲	۵۰۰۰
۱۶. دانشگاه علوم پزشکی ایران	۷۵۰۲	۷۴۲۰۲	۴۱۳۲
۱۷. دانشگاه علوم پزشکی تهران	۱۰۷۶۲	۱۰۰۷۲۲	-
۱۸. دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی	۱۰۶۱۷	۴۷۷۰۵	-
۱۹. دانشگاه علوم و فنون هوایی	۵۹۶	۱۵۰۴۰	-
۲۰. مجتمع دانشگاهی هنر	۱۲۴۰	۲۶۰۲۴	-
۲۱. مجتمع آموزشی و پژوهشی شهید عباسپور (آموزشکده فنی وزارت نیرو)	۴۰۶	۱۶۱۲۸	-
۲۲. دانشکده پرستاری بانک ملی ایران	۱۹۰	۱۹۲۶	-
۲۳. دانشکده پرستاری نیروی هوایی	۱۶۵	۲۴۷۰	-
۲۴. دانشکده حسابداری و علوم مالی وزارت نفت	۳۰۴	۱۴۰۳	-
۲۵. دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه	۳۴۵	۷۴۹۵	-
۲۶. دانشکده سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران	۴۹۵	۷۱۳۹۰	-
۲۷. دانشکده علوم قضائی و خدمات اداری	۲۴۴۰	۱۲۰۰۰	-
۲۸. مدرسه عالی شهید مطهری	۲۹۳	۵۶۰۵۰	-
۲۹. مرکز آموزش تربیت بدنی (آموزشکده تربیت بدنی)	۲۰۱	۱۷۹۲	-
۳۰. آموزشکده فنی سمیه (آموزشکده فنی دختران تهران)	۹۰۱	۱۲۰۰۰	-

کتابخانه فقط خدمات مرجع ارائه می‌شود. همچنین براساس راهنمای مزبور فقط در ۴ کتابخانه جلسات آشنایی با کتابخانه برای مراجعان تشکیل می‌گردد. این ارقام نمایانگر آن است که ۷۵ کتابخانه فاقد دستگاه تکثیر بوده، همچنین جلسات آشنایی مراجعان با کتابخانه و شیوه بهره‌گیری از آن در ۱۰۷ کتابخانه تشکیل نمی‌شود. مسأله فقدان دستگاه تکثیر و عدم امکان تهیه

فتوکپی از مطالب مورد نیاز به ضعف تجهیزات این کتابخانه‌ها مربوط می‌شود و در نهایت به ارائه خدمات شایسته از سوی این کتابخانه‌ها لطمه وارد می‌سازد، اما عدم تشکیل جلسات آشنایی با کتابخانه و شرح و تفسیر فعالیتها و خط مشی آن که از وظایف آموزشی اولیه کتابخانه‌ها محسوب می‌شود، مراجعان را از آشنایی با خدمات و امکانات کتابخانه محروم ساخته، و موجب می‌گردد

جدول شماره ۳. تعداد کتابدار مورد نیاز براساس فرمول B

نام مؤسسه آموزش عالی	تعداد کتابدار مورد نیاز برای دانشجویان	تعداد کتابدار مورد نیاز برای مجموعه	تعداد کتابدار مورد نیاز برای افزایش سالانه	تعداد کل کتابدار مورد نیاز
۱. دانشگاه الزهرا	۹	۱	-	۱۰
۲. دانشگاه امام حسین (ع)	۴	۱	-	۵
۳. دانشگاه امام صادق (ع)	۲	۱	۱	۴
۴. دانشگاه پلیس	۱	۱	-	۲
۵. دانشگاه پیام نور	۲	۱	-	۳
۶. دانشگاه تربیت مدرس	۲	۱	۱	۴
۷. دانشگاه تربیت معلم	۱۵	۱	۱	۱۷
۸. دانشگاه تهران	۳۱	۱۰	۶	۴۷
۹. دانشگاه شاهد	۱	۱	-	۲
۱۰. دانشگاه شهید بهشتی	۲۲	۲	۲	۲۶
۱۱. دانشگاه صنعتی امیرکبیر	۱۱	۱	-	۱۲
۱۲. دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی	۵	۱	-	۶
۱۳. دانشگاه صنعتی شریف	۱۳	۲	۱	۱۶
۱۴. دانشگاه علامه طباطبائی	۱۶	۲	۳	۲۱
۱۵. دانشگاه علم و صنعت	۱۰	۱	۱	۱۲
۱۶. دانشگاه علوم پزشکی ایران	۱۵	۱	۱	۱۷
۱۷. دانشگاه علوم پزشکی تهران	۲۰	۱	-	۲۱
۱۸. دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی	۲۰	۱	-	۲۱
۱۹. دانشگاه علوم و فنون هوایی	۱	۱	-	۲
۲۰. مجتمع دانشگاهی هنر	۲	۱	-	۳
۲۱. مجتمع آموزشی و پژوهشی شهید عباسپور (آموزشکده فنی وزارت نیرو)	۱	۱	-	۲
۲۲. آموزشکده پرستاری بانک ملی ایران	۱	۱	-	۲
۲۳. آموزشکده پرستاری نیروی هوایی	۱	۱	-	۲
۲۴. آموزشکده حسابداری و علوم مالی وزارت نفت	۱	۱	-	۲
۲۵. آموزشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه	۱	۱	-	۲
۲۶. آموزشکده سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران	۱	۱	-	۲
۲۷. آموزشکده علوم قضائی و خدمات اداری	۵	۱	-	۶
۲۸. مدرسه عالی شهید مطهری	۱	۱	-	۲
۲۹. مرکز آموزش تربیت بدنی (آموزشکده تربیت بدنی)	۱	۱	-	۲
۳۰. آموزشکده فنی سمیه (آموزشکده فنی دختران تهران)	۲	۱	-	۳

که از همان ابتدا بین مراجعان و کتابخانه ارتباطی صحیح به وجود نیاید. فقدان این سرویس اساسی یکی از عوارض کمبود نیروهای متخصص در کتابخانه‌ها به شمار می‌رود.

براساس راهت‌های کتابخانه‌های شهر تهران، تعداد ۹ کتابخانه مرکزی علاوه بر فهرست‌نویسی ورده‌بندی منابع موجود در مجموعه خود، در سازماندهی مواد کتابخانه‌های وابسته نیز مشارکت دارند. همچنین در ۸ کتابخانه مرکزی فعالیت تهیه و سفارش منابع مورد نیاز کتابخانه‌های تابعه نیز انجام می‌شود. با توجه به لزوم ارائه خدمات متعدد توسط این کتابخانه‌ها و اعتدالی کیفی این خدمات و با توجه به تعداد فقط ۴۲ نفر نیروی انسانی متخصص موجود در آن دسته از کتابخانه‌های مرکزی که دارای کتابخانه‌های اقماری هستند، تعداد نیروهای متخصص این کتابخانه‌ها بسیار نا کافی بوده و به هیچ وجه متناسب با وظایف پیش‌بینی شده برای آنها نیست. چنین وضعی مسلماً این کتابخانه‌ها را در ارائه خدمات شایسته خود با مشکلات فراوانی مواجه می‌سازد.

در راهت‌های کتابخانه‌های شهر تهران هزینه نیروی انسانی فقط در مورد ۴۹ کتابخانه از ۱۱۱ کتابخانه مورد مطالعه مشخص شده است. در اینجا هرچند تفکیک هزینه نیروی انسانی متخصص از هزینه سایر نیروها امکان‌پذیر نبوده است، با این‌همه، مبلغ کل پرداختی به ۴۲۷ نفر کل نیروی انسانی موجود در ۴۹ کتابخانه بالغ بر ۳۸/۸۳۷/۲۰۰ تومان بوده است که میانگین درآمد سالانه این کارکنان مبلغ ۹۰/۹۵۴ تومان (۵) می‌شود. این رقم نمایانگر سطح نازل دست‌مزدها در کتابخانه‌های دانشگاهی بوده و نتیجتاً برای حفظ نیروهای کار آن موجود و نیز برای جذب نیروهای جدید به این کتابخانه‌ها انگیزه مثبتی محسوب نمی‌شود.

نتایج و پیشنهادها

انتقال اطلاعات، این کارمایه اصلی پویایی و کفایت آموزش و پژوهشی دانشگاهها، از وظایف اساسی کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی است، و از این لحاظ نقش کتابداران در این کتابخانه‌ها نمود بسیار بارزی دارد. بررسی حاضر که نیروی انسانی کتابخانه‌های ۳۰ مؤسسه آموزشی موجود در سطح شهر تهران را براساس فرمول B از استانداردهای ACRL مورد ارزیابی قرار داده مبین آن است که نیروی انسانی متخصص در غالب کتابخانه‌های دانشگاهی که جامعه مورد بررسی این مطالعه را تشکیل می‌دهند، زیر سطح استاندارد است. وجود تعداد ۱۳۷ نفر کتابدار (شامل ۵۹ نفر کارداران، ۳۸ نفر^(۶) کارشناس، ۳۹ نفر کارشناس ارشد، و ۱ نفر دکتر) به منظور ارائه خدمات کتابخانه‌ای شایسته و برآوردن نیازهای تعداد روزافزون پژوهشگران، اعضای هیأت علمی و دانشجویان ناکافی بوده و در ۲۴ کتابخانه تعداد نیروی انسانی متخصص به حد نصاب مقرر

نمی‌رسد.
 بررسی حاضر نمایانگر آن است که از لحاظ نیروی انسانی متخصص، از میان ۳۰ مؤسسه آموزشی مورد مطالعه، کتابخانه‌های دانشگاه‌های شاهد (با ۸ نفر نیروی انسانی متخصص بیش از تعداد مورد نیاز) (۷)، الزهرا (با ۳ نفر) و دانشگاه‌های تربیت مدرس و علوم پزشکی ایران و دانشکده سازمان صدا و سیما

جمهوری اسلامی ایران (هریک با ۲ کتابدار بیش از تعداد مورد نیاز) از خوش اقبال‌ترین کتابخانه‌ها به شمار می‌روند. در سایر موارد طبق ضوابط درجه‌بندی استانداردهای فوق، تنها برای نیروی انسانی متخصص کتابخانه‌های ۹ مؤسسه آموزشی می‌توان به شرح زیر امتیاز قائل شد:
 ۱. کتابخانه دانشگاه امام صادق (ع) با داشتن ۴ نفر کتابدار

جدول شماره ۴. مقایسه تعداد کتابدار مورد نیاز براساس فرمول B با تعداد کتابدار موجود

نام مؤسسه آموزش عالی	تعداد کتابدار مورد نیاز براساس فرمول B	تعداد کتابدار موجود	اختلاف تعداد کتابدار موجود با تعداد مورد نیاز	درصد نسبت کتابدار موجود به کتابدار مورد نیاز	تعداد سایر نیروهای موجود	درصد سایر نیروهای موجود از کل
۱. دانشگاه الزهرا	۱۰	۱۳	+۳	۱۳۰٪	۱۴	۵۲٪
۲. دانشگاه امام حسین (ع)	۵	۳	-۲	۶۰٪	۲۵	۸۹٪
۳. دانشگاه امام صادق (ع)	۴	۴	۰	۱۰۰٪	۶	۶۰٪
۴. دانشگاه پلیس	۲	۰	-۲	۰٪	۳	۱۰۰٪
۵. دانشگاه پیام نور	۳	۲	-۱	۶۷٪	۸	۸۰٪
۶. دانشگاه تربیت مدرس	۴	۶	+۲	۱۵۰٪	۱۷	۷۴٪
۷. دانشگاه تربیت معلم	۱۷	۱	-۱۶	۶٪	۲۴	۹۶٪
۸. دانشگاه تهران	۴۷	۲۴	-۲۳	۵۱٪	۲۰۳	۸۹٪
۹. دانشگاه شاهد	۲	۱۰	+۸	۵۰۰٪	۱۰	۵۰٪
۱۰. دانشگاه شهید بهشتی	۲۶	۱۰	-۱۶	۳۸٪	۴۹	۸۳٪
۱۱. دانشگاه صنعتی امیرکبیر	۱۲	۹	-۳	۷۵٪	۳۷	۸۰٪
۱۲. دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی	۶	۰	-۶	۰٪	۱۸	۱۰۰٪
۱۳. دانشگاه صنعتی شریف	۱۶	۴	-۱۲	۲۵٪	۴۰	۹۱٪
۱۴. دانشگاه علامه طباطبائی	۲۱	۹	-۱۲	۴۳٪	۶۲	۸۷٪
۱۵. دانشگاه علم و صنعت	۱۲	۵	-۷	۴۲٪	۲۱	۸۱٪
۱۶. دانشگاه علوم پزشکی ایران	۱۷	۱۹	+۲	۱۱۲٪	۳۴	۶۴٪
۱۷. دانشگاه علوم پزشکی تهران	۲۱	۲	-۱۹	۱۰٪	۴۷	۹۶٪
۱۸. دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی	۲۱	۵	-۱۶	۲۴٪	۳۶	۸۸٪
۱۹. دانشگاه علوم و فنون هوایی	۲	۱	-۱	۵۰٪	۷	۸۸٪
۲۰. مجتمع دانشگاهی هنر	۳	۱	-۲	۳۳٪	۱۸	۹۵٪
۲۱. مجتمع آموزشی و پژوهشی شهید عباسپور (آموزشکده فنی وزارت نیرو)	۲	۰	-۲	۰٪	۹	۱۰۰٪
۲۲. دانشکده پرستاری بانک ملی ایران	۲	۰	-۲	۰٪	۲	۱۰۰٪
۲۳. دانشکده پرستاری نیروی هوایی	۲	۰	-۲	۰٪	۳	۱۰۰٪
۲۴. دانشکده حسابداری و علوم مالی وزارت نفت	۲	۱	-۱	۵۰٪	۲	۶۷٪
۲۵. دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه	۲	۰	-۲	۰٪	۳	۱۰۰٪
۲۶. دانشکده سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران	۲	۴	+۲	۲۰۰٪	۹	۶۹٪
۲۷. دانشکده علوم قضائی و خدمات اداری	۶	۳	-۳	۵۰٪	۲	۴۰٪
۲۸. مدرسه عالی شهید مطهری	۲	۱	-۱	۵۰٪	۲	۶۷٪
۲۹. مرکز آموزش تربیت بدنی (آموزشکده تربیت بدنی)	۲	۰	-۲	۰٪	۲	۱۰۰٪
۳۰. آموزشکده فنی سمیه (آموزشکده فنی دختران تهران)	۳	۰	-۳	۰٪	۳	۱۰۰٪

در مقایسه با تعداد ۴ نفر نیروی انسانی متخصص مورد نیاز براساس فرمول B، ۱۰۰ درصد نیروی انسانی متخصص را در اختیار داشته و طبق ضوابط درجه‌بندی، درجه ۱ محسوب می‌شود.

۲. کتابخانه‌های دانشگاه صنعتی امیرکبیر با ۹ نفر کتابدار موجود در مقایسه با تعداد ۱۲ نفر نیروی انسانی متخصص مورد نیاز، ۷۵ درصد نیروی لازم را در اختیار داشته و طبق ضوابط درجه‌بندی، درجه ۲ محسوب می‌شود.

۳. کتابخانه دانشگاه پیام نور با ۲ نفر کتابدار موجود در مقایسه با تعداد ۳ نفر نیروی متخصص مورد نیاز، با در اختیار داشتن ۶۷ درصد نیروی لازم، و کتابخانه دانشگاه امام حسین (ع) با ۳ نفر کتابدار موجود در مقایسه با تعداد ۵ نفر نیروی متخصص مورد نیاز، با در اختیار داشتن ۶۰ درصد نیروی لازم، هر دو طبق ضوابط درجه‌بندی، درجه ۳ محسوب می‌شوند.

۴. کتابخانه‌های دانشگاه تهران با داشتن ۲۴ نفر کتابدار در مقایسه با رقم ۴۷ نفر نیروی متخصص مورد نیاز، با در اختیار داشتن ۵۱ درصد نیروی لازم، و کتابخانه دانشکده علوم قضائی و خدمات اداری با ۳ نفر کتابدار موجود در مقایسه با رقم ۶ نفر نیروی متخصص مورد نیاز، و کتابخانه‌های دانشگاه علوم و فنون هوایی، دانشکده حسابداری و علوم مالی وزارت نفت، و مدرسه عالی شهید مطهری هریک با داشتن یک نفر کتابدار در مقایسه با تعداد ۲ نفر نیروی انسانی متخصص مورد نیاز، ۵۰ درصد نیروی لازم را در اختیار داشته و همگی طبق ضوابط درجه‌بندی، درجه ۴ محسوب می‌شوند. سایر کتابخانه‌های دانشگاهی از لحاظ نیروی انسانی متخصص در چارچوب معیارهای درجه‌بندی قرار نمی‌گیرند، و در این میان همانطور که قبلاً نیز اشاره شد، کتابخانه‌های ۸ مؤسسه آموزشی کلاً فاقد نیروی انسانی متخصص هستند. مسلماً اعتدالی کیفی خدمات این کتابخانه‌ها منوط به رفع این کمبودها خواهد بود.

رقم ۲۷۶ نفر نیروی متخصص مورد نیاز براساس فرمول B، و مقایسه آن با رقم ۱۳۷ نفر نیروی موجود در کتابخانه‌های دانشگاهی، نمایانگر کمبود شدید این نیروهاست. به منظور جبران این کمبودها، کوشش‌های گسترده‌ای باید در زمینه آموزش رسمی کتابداران به عمل آید. در این راستا در وهله اول تقویت گروه‌های آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی به منظور وسعت دادن به کار تربیت کتابداران و آماده‌سازی نیروهای تخصصی، به ویژه در سطح کارشناسی ارشد و بالاتر، ضروری می‌نماید. در تربیت این نیروها باید به این اصل اساسی توجه شود که دانشگاه‌های ما در عصر انفجار اطلاعات. به منظور نیل به اهداف علمی، آموزشی، و پژوهشی خود، به خدمات اطلاع‌رسانی شایسته‌ای نیاز دارند، و «اطلاع‌رسانی نیز مانند حوزه‌های دیگر، نیروی انسانی آموزش‌دیده خاص دارد که کار سازماندهی و اشاعه اطلاعات در

نظام‌های اطلاعاتی تنها از آنها ساخته است»^۸. به این ترتیب، در گزینش افرادی که بدین منظور تربیت می‌شوند باید نهایت دقت به عمل آید تا کتابخانه‌های دانشگاهی امکان برخورداری از خدمات نیروهای متخصص، ماهر، سازمانده، مخلص، و پرتوانی را که در آینده باید مسئولیت‌های سنگینی را به دوش بکشند، داشته باشند. این نیروها در طی دوره آموزشی خود، باید معلومات شایسته‌ای در روشها و تکنولوژیهای جدید، اصول گردآوری و سازماندهی مواد کتابخانه‌ای، آشنایی با منابع اطلاعاتی، ارائه خدمات اطلاعاتی هدفدار، و مدیریت خدمات جدید کسب نمایند. مؤسسات آموزشی مورد مطالعه این بررسی طیف وسیعی از رشته‌های مختلف علوم انسانی، علوم اجتماعی، علوم محض، علوم پزشکی، و تکنولوژی را در بر می‌گیرند. لذا در تربیت کتابدار، توجه به نیازهای تمامی این رشته‌ها ضروری است. در این زمینه پیشنهاد می‌شود که در گزینش دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد، تمهیداتی به کار رود

که پذیرفته شدگان این دوره به تناسب از میان فارغ‌التحصیلان همه این رشته‌ها برگزیده شدند. در مقطع کارشناسی نیز با توجه به ارتباط این رشته با همه علوم و معارف، مناسبتر این است که گزینش دانشجو از میان همه گروه‌های آزمایشی صورت پذیرد. این واقعیت که آموزش رسمی کتابداری در ایران به پایان سومین دهه عمر خود نزدیک می‌شود، نشان می‌دهد که آموزش این رشته وضعیت تشبیت شده‌ای یافته، و بخش لازم از برنامه‌های دانشگاهی محسوب می‌شود. در چنین شرایطی از گروه‌های آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌توان انتظار داشت که در برنامه‌ریزیهای خود به نیازهای واقعی جامعه پاسخ گفته و در تربیت نیروهای متخصص با توجه به این نیازها در پر کردن

خلأهای موجود و رفع کمبودها اهتمام ورزند. علاوه بر آموزشهای رسمی، به منظور بهنگام شدن با پیشرفتهای حرفه‌ای، و تقلیل اثرات منفی کمبود نیروهای تخصصی، کتابخانه‌های دانشگاهی خود نیز باید برنامه‌های آموزشی ضمن خدمت، متناسب با نیازهای کتابداری و سایر نیروهای موجود تدارک ببینند.

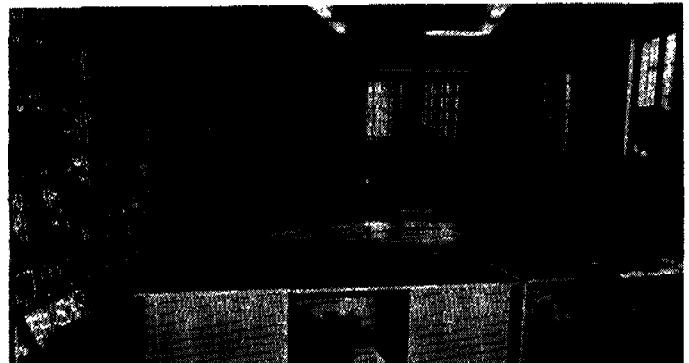
خدمات مرجع یکی از شاخص‌ترین فعالیتهای کتابخانه‌های دانشگاهی محسوب می‌شود. هماهنگی این خدمات با نیازهای مراجعان از وظایف کتابدار به شمار می‌رود. اطلاعات مستخرج از راهنمای کتابخانه‌های تهران در مورد ارائه خدمات مرجع حاکی از آن است که در همه ۱۱۱ کتابخانه مورد بررسی این خدمات ارائه می‌شود. اما واقعیت این است که در این مورد تصویر روشنی از کیفیت انجام این خدمات در دست نیست، و براساس تجربه می‌توان گفت که به علت مشغله زیاد کتابداران، این خدمات در غالب کتابخانه‌های دانشگاهی در اولویت نبوده است. به هر حال، توسعه خدمات مرجع اصلی اساسی در کتابداری نوین به شمار می‌آید و با توجه به واقعیت‌هایی از قبیل پدیده انفجار اطلاعات، فزونی نیازهای پژوهشگران، اعضای هیأت علمی، و دانشجویان، و لزوم انجام راهنمایی‌های مستقیم و مساعدتهای فردی کتابخانه به مراجعان و برقراری ارتباط و تبادل مستقیم با آنها، این خدمات در صدر وظایف آموزشی کتابداران قرار می‌گیرد. به منظور سازماندهی درست این خدمات، رفع نارساییهای مربوط به منابع و تجهیزات، بویژه کمبود نیروی متخصص کتابخانه‌ها، از ضروریتهای اولیه محسوب می‌شود.

براساس یافته‌های به دست آمده از ۱۱۱ کتابخانه مورد بررسی، متأسفانه فقط در ۴ مورد جلسات آشنایی با کتابخانه و خدمات آن برگزار می‌شود. به این ترتیب، ملاحظه می‌شود که در ۱۰۷ کتابخانه، در واقع خدمات و امکانات کتابخانه برای مراجعان در هاله‌ای از ابهام باقی می‌ماند و در واقع مناسبترین فرصت برای شناخت نیازهای اطلاعاتی مراجعان و تشریح

خدمات قابل ارائه در کتابخانه توسط کتابداران از بین می‌رود. کتابخانه‌های دانشگاهی به منظور امکان بهره‌گیری مطلوب مراجعان خود از امکانات و منابع کتابخانه، به نیروهایی نیاز دارند که با اعتماد به نفس بتوانند ماهرانه مدار ارتباط متقابل با مراجعان را به نحوی مطلوب بگشایند، و با اعتماد به نفس به آموزش گروههای تازه وارد پردازند، خدمات کتابخانه را به آنان معرفی نمایند و نحوه دسترسی به منابع مورد نیاز، و طرز به کار بردن منابع مرجع را برای آنان تشریح نمایند. از طریق این قبیل فعالیتهای کتابدار می‌تواند با بینش بیشتری به مسائل و مشکلات و نیازهای اطلاعاتی مراجعان پی برده و به ارزیابی خدمات کتابخانه در پاسخگویی به این نیازها پردازد.

همان طور که قبلاً نیز اشاره شد، تعداد ۹ کتابخانه مرکزی علاوه بر فهرست‌نویسی و رده‌بندی منابع موجود در مجموعه خود در سازماندهی مواد کتابخانه‌های وابسته نیز مشارکت دارند. همچنین در ۸ کتابخانه مرکزی فعالیت تهیه و سفارش منابع مورد نیاز کتابخانه‌های تابعه نیز انجام می‌شود، در واقع یکی از وظایف اصلی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها برعهده گرفتن خدمات تهیه و سفارش و فهرست‌نویسی و رده‌بندی منابع کتابخانه‌های اقماری است. بدین ترتیب بار سنگینی از دوش کتابخانه‌های دانشکده‌ای برداشته می‌شود و نیروی انسانی این کتابخانه‌ها به جای پرداختن به فعالیتهای فنی که در غالب موارد نیز در کتابخانه‌های مختلف یک دانشگاه به صورت تکراری انجام می‌گردد، به خدمات آموزشی و اطلاع‌رسانی که از وظایف اساسی‌تر آنها محسوب می‌شود، خواهند پرداخت. همچنین خدمات فهرست‌نویسی و تهیه و سفارش نیز با کیفیت بهتری توسط کتابداران کتابخانه‌های مرکزی که از امکانات و منابع غنی‌تری برخوردارند انجام خواهد شد. تحقق این مهم در صورتی امکان‌پذیر است که در تأمین نیروهای کارآمد برای کتابخانه‌ها، توجه به کمبود نیروی انسانی کتابخانه‌های مرکزی در اولویت قرار گرفته و با تقویت این کتابخانه‌ها از لحاظ منابع اطلاعاتی و انسانی، به ارتقاء کیفیت خدمات متعدد آنها کمک شود. وجود تنها ۴۲ نفر کتابدار در آن دسته از کتابخانه‌های مرکزی که دارای کتابخانه‌های اقماری هستند، بسیار ناکافی بوده و این کمبود کیفیت خدمات ارائه شده توسط آنها را به مخاطره می‌اندازد.

نیاز به خدمات سایر نیروها در کتابخانه‌های دانشگاهی از ضروریات است. اصولاً اطلاق عبارت «سایر نیروها» به غیر کتابداران نباید این توهم را به وجود آورد که اینان از منزلت شغلی پایین‌تری برخوردارند. هر کتابخانه‌ای به خدمات این نیروها در فعالیتهای خود نیازمند است. چه بسا در میان آنان متخصصانی موضوعی وجود داشته باشند که در رشته خود دارای درجات علمی بسیار بالایی بوده و منشاء خدمات ارزنده‌ای برای مراجعان

منابع:

1. Association of College and Research Libraries. College Library Standards Committee. «Standards for college libraries, 1988». *College and Research Libraries News*, no. 3 (March 1986). PP. 189-200.
۲. محمود حقیقی، «ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران»، فصلنامه پیام کتابخانه، سال ۳، ش ۱ (بهار ۱۳۷۲): ۱۸-۳۶.
3. Association of College and Research Libraries. College Library Standards Committee. op.cit. p. 194.
۴. محمود حقیقی؛ منصوره ستاری؛ و سیمین قطبی، راهنمای کتابخانه‌های شهر تهران (تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، بخش اطلاعات)، منتشر نشده.
۵. محمود حقیقی، «ارزیابی...»، ص ۲۱-۲۲.
۶. مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، آمار آموزش عالی ایران: سال تحصیلی ۷۰-۱۳۶۹ (تهران: ۱۳۷۰).
7. Association of College and Research Libraries. College Library Standards Committee. op.cit. p. 195.
۸. عباس حوی، مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی (تهران: دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۲)، ص ۷۳.
۹. جیمز تامپسون، تاریخ اصول کتابداری، ترجمه محمود حقیقی (تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۶)، ص ۹۹.

توضیحات:

- ۱) در این بررسی با توجه به واقعیت‌های موجود در کتابخانه‌های دانشگاهی و لزوم ملاک‌های عملی و منطقی، مفهوم کسر حداقل ۸۰٪ رقم مینا در نظر گرفته شده و فقط در تعیین تعداد کتابدار بر مبنای تعداد دانشجو و مواد مجموعه، چنانچه ارقام مربوط زیر حد نصاب تعیین شده بوده، حداقل یک کتابدار برای هر مورد منظور شده است.
- ۲) کتابدار در این بررسی به فردی اطلاق می‌شود که حداقل دارای درجه تحصیلی کاردانی کتابداری باشد.
- ۳) توضیح اینکه کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی و ۱۲ کتابخانه دیگر به علت اینکه اطلاعات آماری مربوط به مؤسسات متبوع آنها در دسترس نبوده، و سایر کتابخانه‌ها به علت اینکه در سطح کارشناسی و بالاتر فعالیت نداشته‌اند در این بررسی منظور نشده‌اند.
- ۴) در ستون افزایش سالانه ارقام داده شده مربوط به کتابخانه‌هایی است که افزایش سالانه مجموعه آنها بیش از حدنصاب مقرر بوده است. افزایش سالانه سایر کتابخانه‌ها در اینجا منظور نشده است.
- ۵) این محاسبات بر مبنای حقوق و مزایای سابق کارکنان کتابخانه‌ها و قبل از افزایش‌های اخیر در دستمزدها صورت گرفته است.
- ۶) در محاسبه تعداد کتابداران در مقاله «ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران» مندرج در فصلنامه پیام کتابخانه (شماره ۱، بهار ۷۷)، تعداد کارشناسان کتابداری ۳۴ نفر قید شده، که با پوزش از خوانندگان رقم صحیح آن ۳۸ نفر است. توضیح آنکه این اشتباه در محاسبات آن بررسی تأثیر نداشته است.
- ۷) توضیح اینکه تکمیل پرسشنامه مربوط به این دانشگاه در نخستین سال تأسیس آن صورت گرفته و با توجه به نیازهای گوناگون یک کتابخانه نوپا به خدمات نیروهای متخصص، وجود ۸ نفر کتابدار بیش از سطح استاندارد در این کتابخانه قابل توجیه است.

کتابخانه باشند. با این حال، این فکر منطقی نیست که «یکایک کارمندان کتابخانه باید از آموزش و کارایی یکسان و در سطحی بالا برخوردار باشند. درست مثل اینکه از همه کارمندان یک بیمارستان توقع داشته باشیم که تخصص پزشکان را داشته باشند»^۹. به این نیروها باید مسؤلیتهایی متناسب با صلاحیت، آموزش، تجربه، و استعداد آنها واگذار شود. مسأله‌ای که در این زمینه حائز اهمیت است وجود تعادلی منطقی میان تعداد کتابداران و سایر نیروهاست. هر چند براساس استانداردهای موجود تعداد سایر نیروهای موجود در کتابخانه نباید کمتر از ۶۵ درصد تعداد کل نیروی انسانی آنها باشد، مقایسه رقم ۱۳۷ نفر تعداد کل کتابداران کتابخانه‌های مؤسسات آموزشی سی گانه با رقم ۷۱۶ نفر تعداد کل سایر نیروهای این کتابخانه‌ها حاکی از عدم تعادل لازم بین آنهاست. این عدم تعادل در کتابخانه‌هایی که درصد بالایی از نیروی انسانی آنها را سایر نیروها تشکیل می‌دهد، می‌تواند به منزله هشدار تلقی شود که به منظور ارتقاء کارایی، کفایت و قابلیت خدمات خود، باید با جذب نیروهای متخصص کتابداری، بین این دو گروه تعادلی منطقی و متناسب برقرار سازند.

به طور خلاصه، این واقعیت را باید در نظر داشت که مهمترین شاخص رشد فرهنگی و پیشرفت علمی و صنعتی هر کشور وضع آموزش عالی آن کشور است که از طریق نشر دانش و مهارت‌های تخصصی سهم عمده‌ای در توسعه ملی دارد. در اعتلا و شکوفایی آموزش عالی کتابخانه‌های دانشگاهی سهم بسزایی دارند. یکی از مشکلاتی که کتابخانه‌های دانشگاهی مورد بررسی با آن مواجه هستند و بر اثر آن نیل به هدفهای آموزش عالی در سطحی مطلوب صورت نمی‌گیرد، مشکل کمبود نیروی انسانی متخصص در این کتابخانه‌هاست، که راه حلی فوری می‌طلبد. این کتابخانه‌ها به منظور برآوردن نیازهای جامعه دانشگاهی به نیروهای کارآمدتری نیاز دارند. هرگونه سرمایه گذاری مؤثر در زمینه تأمین نیروی انسانی مناسب، برنامه‌ریزی صحیحی را ایجاد می‌کند که باید براساس شناخت جامع و دقیق وضعیت موجود این کتابخانه‌ها و نیازهای گوناگون مؤسسات آموزشی صورت پذیرد. بدون این شناخت، تحقق هرگونه اقدامی با موانعی جدی مواجه خواهد شد.

ما حاصل کلام آنکه باروری آموزش و ترویج توسعه فرهنگ پژوهش در دانشگاه‌ها و نهایتاً گسترش مرزهای دانش، قائم به اعتلای کیفی خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی؛ و این خود مستلزم برخورداری این کتابخانه‌ها از خدمات نیروی انسانی مناسب و کارآمد است.